

Bazı Altay Topluluklarında Çocuklara Ad Verme Gelenekleri

Dr. Öğr Üyesi Shurubu Kayhan¹

Özet

Altay topluluklarının güçlü aile yapılarının altında onların gelenek ve göreneklerine, inançlarına, halk bilgilerine ve diğer manevi özelliklerine olan bağlılıkları yatmaktadır. Aileyi oluşturan ebeveynlerin kutsal kült, çocuklarının ise en değerli varlıkları olarak saydıkları bu halklarda çocuklarına ad verme gelenekleri de bir o kadar zengin ve geniş çaplıdır. İsimler anlamlarını zamanla kazandığı için çok eski geçmişlere dayanır ve o halkın dilinin maddi ve manevi değerini oluşturur.

Bu halkların ad olarak neredeyse tüm kelimeleri kullandıkları bilinir. Buna rağmen en eski dönemlerden beri zaman, yer ve isim seçme kurallarında farklılıklar da görülmüştür. Özellikle Sibiryaya bölgesinde yaşayan Altay halklarının bu konuyla ilgili 19-20 asırlara ait geleneklerini daha yoğun olarak devam ettirmeleri dikkat çekicidir.

Altay topluluklarında çocuğa verilecek isim onun gelecek hayatını belirleyeceği düşüncesini taşır. Bu sebeple de yeni doğan çocuğa ad verme geleneği çok önemlidir. Onlardan bazıları günümüzde yaşatılırken, bazıları da yok olup gitmiştir. Şüphesiz ki, bu gelenekler Altay topluluklarının genel tarihini ve ortak kültürlerini de kapsamaktadır. Karşılaştırmalı araştırmalarda Altay halklarının ad vermedeki kural ve adetlerinin, 19 asırlardan günümüze kadar ulaşan geleneklerinde öne çıktığı gözlemlenmiştir. Biz de araştırmamızda bu konuyu daha derinlemesine incelemeyi hedefledik.

Anahtar kelimeler: Altay toplulukları, Altay aileleri, ad verme, gelenekler.

Traditions of Naming Children in Some Altaic Peoples

Abstract

Underlying the strong family structures of the Altai communities lies their commitment to traditions and customs, beliefs, folklore and other spiritual characteristics. The traditions of naming their children in these peoples, which the parents of the family regard as the sacred cult and their children

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, shurubukayhan@gmail.com

as the most precious wealth, are just as rich and wide-ranging. Because names gain their meanings over time, they are based on very old backgrounds and constitute the material and spiritual value of that people's language.

These peoples are known to use almost all words as names. Nevertheless, there have been differences in time, place and name selection rules since the earliest times. It is remarkable that the Altai peoples living in the Siberian region continue their traditions of 19-20 centuries more intensely.

In Altai communities, the name to be given to the child carries the idea that it will determine his future life. For this reason, the tradition of naming the newborn child is very important. While some of them are kept alive today, some have disappeared. Undoubtedly, these traditions include the general history and common cultures of the Altai communities. In comparative studies, it has been observed that the rules and customs of the Altai peoples in naming have come to the fore in their traditions from 19 centuries to the present day. In our research, we aimed to examine this issue in more depth.

Key words: Altaic communities, Altai families, names, traditions

Giriş

Rusya Federasyonu'nun topraklarında çoğunluğu az nüfuslu olmak üzere birçok Türk halkları (Altaylar, Başkırlar, Dolganlar, Kumıklar, Nogaylar, Tatarlar, Tofalar, Tuvalar, Hakaslar, Çulumlar, Şorlar ve Sahalar) yaşamaktadırlar. Bazıları kendi aralarında şiveleri, kültürleri ve inançlarına göre de alt topluluklara bölünmektedirler. Örneğin Şor Türklerinde 2, Altaylarda 11, Tatarlarda ise 12 alt topluluk vardır (Turkskiye Narodı Sibirii, 87). Her topluluk kendilerine has gelenek ve göreneklere sahiptirler. Aile içinde geleneklerin yaşatılması, özellikle de çocukları doğaya ve topluma karşı en iyi şekilde yetiştirmek ebeveynlerin en önemli görevlerinden olmuştur. Bu yapının özellikleri ve güçlü oluşu bilim adamları ve araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Konuyla ilgili bilgiler ünlü araştırmacılar V.Verbitskiy, S. Şvetsov, L. Potapov, A. Sagalaev , V. Diyakonova, R. Sanabasova, M. Burulova, S. Belovolova ve diğerlerinin eserlerinde yer almaktadır. Evlilik ve aile ilişkilerinin özellikleri 19 yüzyılın sonlarında Altaylı tarihçi S. Şvetsov tarafından incelenmiştir. Bu incelemelerde söz konusu halkların sosyal yapılarının genel temelleri, soy, akraba ve aile arasındaki

Bazı Altay Topluluklarında Çocuklara Ad Verme Gelenekleri

ilişkileri araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda onların her zaman birlik ve barış içinde yaşadıkları ve güçlü bağlarının olduğu belirtilmiştir (Ekeeva , 17).

Ayrıca Altay topluluklarındaki ailelerde bir erkeğin kayıtsız şartsız hakimiyet sağlaması, bir kadının ise ailenin kutu ve koruyucusu olarak Toprak Ana, Umay Ana kültü ile karşılaştırılması büyük önem taşımıştır. Yaşlılara karşı da saygı ve hürmet tutumu sergilenmiştir. Özellikle de yedinci kuşağa kadar atalarının isimlerinin devam ettirilmesi bu yapının gücüne güç katmıştır.

Çocuklara Ad Verme Geleneğinin Önemi

Kişilerin isimleri onları tüm yaşamları boyunca takip eder ve kimliklerini belirtir, dünya ile bağlantılarını sağlar ve geçmişleri ile ilişki kurmalarını sağlar. Altay topluluklarında genelde çocuklarla tanışırken önce baba, daha sonra dede adları sorulur. Akabinde soy ve sülaleleri sorgulanır. Bu nedenle de büyüklerin isimleri sonraki nesillerde oldukça etkin bir iz bırakmıştır. Bunun için de isim seçerken anlamına büyük önem verilir. Çocuk ailenin en önemli parçasıdır, ailede, soyda her zaman en istenilen konumdadır. Çocuğun doğumu başlı başına adet ve törelerle dolu, kutsal ve minnettarlık olayı olarak algılanır. Erkek çocuğunun doğumu soyun devamının sağlandığını belirtir ve aile geleneğinin devamı olarak kutlama ve bayram havasında karşılanır. Doğumun müjdelenmesi de büyük ödüllerle mükafatlandırılır. Erkek çocuklarının isimlerini; Temir (Demir) güçlü, Bolot (Çelik) esnek, sıkı, Batır (Kahraman) sıfatlarına benzeterek koyarlar. Bunların dışında örnek insanların sıfatlarıyla da adlandırmışlar; Sanaa- akıl, Sümelü- hareketli, Bululday- hızlı, Epçil- zeki, Balban- pehlivan, Daltanbas- cesur, İydelü- dayanıklı, Darlu- ünlü, Ulucay-ulu (Ekeeva , 21)

Altay isimlerinde manevi değerleri yansıtan isimler de sıkça bulunur.

Cömertlik, dost canlılık; Nökör, Nadılık, Deptu.

Mütevazı ve tatlılık, sakinlik; Ayas

Duyarlılık; Dalakay.

Dürüstlük ve adaletli olmak; Dalakay

Adil ve doğruluk; Ak Sanaa, Çındık

Cömertlik ve eli açıklık; Dımçay, Arbin

İnsan sever ve insanlık; Dalakay, Nökör

Temiz ve titiz; Arunat, Çekçil.

Saygı ve hürmet; Kuduley, Bıyandı.

Bilge ve alim; Tücümet, Sağış.

Halkına ve vatanına laik olmak; Altay, Erdine, Barkı.

Böylece kişi isimleri ruh ve bedenle bütünleşerek anlam ve önem kazanmış olur.

Kız isimleri ise kişiliğin manevi zenginliğini, zekasını ve güzelliğini yansıtır. Mükemmel kadın tanımını; doğa, kutsallık, bitki, güzel hayvanlar, kuşlar, asıl taşlar ile anlatılmıştır. Halkın milli değerleri de isimlere yansıtılmıştır. Bu nedenle de kız çocuklarına isim verirken bu özelliklere önem verilmiştir.

Gök cisimleri; Tıldıs- yıldız, Altınay- altın ay.

Hayvan ve kuşlar; Toopçık- bülbül, Karlıgaş-kırlangıç.

Bitkiler; Kızılgat- kırmızı böğürtlen, Kuzuk- ceviz,

Değerli taşlar; Altın- altın, Mınun- gümüş.

Değerli eşyalar; Torko- ipek, Çaçak -fırça, Kumuş- kadifeb (Potopov, 376)

Altay toplulukları bu isimleri kız çocuklarına vererek isimleriyle bütünleşmelerini sağlamaya çalışmışlardır.

Ad Vermede Özel Durumlar

Altay halklarında ad verme geleneklerinin içinde değer bir ilginç olanı ise ailede sürekli kız çocuklarının doğmasıyla bağlantılı durumlarda bir sonraki doğumda erkek çocuğa dönmesi için konulan isimler gelir. Bunlar: Burul (Döndü), Boldu (Bitsin), Akır (Son), Uulcan, Uulkan, (Oğlan) gibi isimlerdir.

Ailedeki bir önce doğan çocuğun ölümü durumunda yeni doğan bebeğe hayata sağlıklı devam etmesi dileğiyle konulan isimler ise Tursun, Tokyosun, Toktokan, Toktobü (Dursun), Ömbös

Bazı Altay Topluluklarında Çocuklara Ad Verme Gelenekleri

(Ölmez) gibileridir. Altay halklarının bir çoğunda eğer bebek doğum sırasında veya doğumundan kısa süre sonra ölürse mutlaka isim verilerek defnedilir.

Beşik ve Ad Verme Töreni

Altay topluluklarındaki ad verme gelenekleri genelde yeni doğan bebeği beşiğe yatırma gelenekleri ile bağlantılıdır. Doğumundan bir hafta sonra gerçekleştirilen beşik ve ad verme töreni yakın akraba ve komşularının katılımlarıyla toy ve eğlence ile tamamlanır. O gün için koyun, dana veya tay kesilir ve toy yemekleri yapılarak misafirlere ikram edilir. Eğlencede çeşitli oyunlar sergilenirken hünerleri ile öne çıkanların isimleri de yeni doğan bebeğe verilebilmiştir. Aynı gün çocuğun ilk banyosu da yaptırılır. Ad verme görevini ailenin en büyükleri, eğer yoksa da soyun en yaşlısı üstlenir. Ebeveynler ise onları ödüllendirerek hediyeler verirler. Bu insanlar bebeğin hayatında “isim babası” ya da “isim annesi” olarak ömür boyu önemli yere sahip olurlar. Verilen isimlerin erkek çocukların hayatında güç, cesaret, sağlık ve hüner sağlamlasını dilerken, kız çocukları için de güzellik, nezaket ve baht getirmesini temenni etmişler (Potapov,84).

Yer Zaman Mekan ve Olayla İlgili Ad Verme Gelenekleri

Bireyleri oldukları halkların tarihlerindeki önemli olaylar, kişiler de ailelerin isim verme geleneklerinde önemli rol oynamıştır. Bu olaylar bazı dönemler değişse de genellikle o halkın manevi değerlerini temsil eder. Bunlardan bazıları o halkların halk isimleri, yer isimleri veya olay isimleri olabilir. Örneğin; Altay, Alay, Sümer, Çelkan, Karagas, Kas gibi isimlerdir. Ayrıca geleneksel ve milli bayramlarda, özel ve mevsim değişikliklerinde doğan çocuklara da o günle

özdeşleşmiş isimler konulmuştur. Bunlardan bazıları: Nooruz, Mayram, Caz, Güz, Ayaz'dır (Karunovskaya,203).

Ad verme geleneğinin çeşitliliği ve çokluğu bize sadece bazılarına değinmemize yol açmaktadır. 19-20. Asırlardaki ad verme geleneklerinin kurallarının katılığı konuyu daha ilginç yapmaktadır. Örneğin Teleüt Türklerinde çocuk doğar doğmaz ad koyma zorunluluğu vardır. Bu durumda hemen doğumdan sonra eve gelen kişinin cinsiyetine göre adının yeni doğan bebeğe verilmesi adet edinmiştir. Şorlarda ise kararı anne, baba ve akrabaların dışında o anda orada bulunan başka kişiler de verebilir. Buradaki tek şart bebeğin akrabalarının birilerinin ismi olmasıdır. Kumandin Türklerinde ise adı babaanne, yoksa da en yaşlı akrabanın vermesi söz konusudur. Ayrıca bebeğe çirkin ve hoş olmayan ad koyarak, bebeği kötü ruhlardan koruyup, onları korkutarak kaçırdıkları, nazardan ve gözden korudukları düşünülmüştür. Fakat bu isimler sadece bebeklik dönemlerinde kullanılıp, büyüdüklerinde daha anlamlı ve hoş isimlerle değiştirilmiştir (Anohin, 126).

Hakaslar bebek doğduktan ancak üç ay sonra isim verirler. Bu gelenek toy, kutlama şeklinde gerçekleştirilir. Kız çocuğuna yaşlı kadınlar, erkek çocuğuna ise yaşlı adamlar ad verirler. Bebeklerin onlar gibi uzun yaşamaları temennisiyle bu uygulama yapılmıştır. Ayrıca eğer çocuğun dayısı varsa isim verme önceliği ona tanınmıştır. Ebeveynler isim verildikten sonra ad koyan kişilere teşekkür ve minnet amaçlı onları ödüllendirmişlerdir. Bu bazen bir kıyafet ise bazen de mal; geyik, koyun, keçi, at, inek veya daha değerli eşyalar olmuştur. Bazı topluluklarda çocuğun akraba

Bazı Altay Topluluklarında Çocuklara Ad Verme Gelenekleri

ve atalarının hiç birinin adı konulmaması şarttır. Çelkanlar'da ise kesinlikte ölmüş akrabalarının adı konulmamıştır (Kayhan, 127). Tabii ki komşu halkların da ad verme geleneklerine etkisi olmuştur. Bunların dışında yer, bölge, mevsim ile ilgili adlarla da karşılaşmaktadır. Bazı dönemlerdeki yaşanan tarihi, siyasi ve kültürel olaylar da önem taşımıştır.

İlginç geleneklerden biri de Altaylılarda karşılaşılan uzak ya da yakın ölmüş veya yaşayan akrabaların isimlerinin bebelere verilmemesidir. Bu kişilerin isimlerinin bebeğe verilmesi ile onların kaderlerinin bebekle birlikte yaşayacağı inancı ve aynı yaşamın tekrarlanacağı düşünceleridir. Oysa günümüzde “uzun, mutlu ve sağlıklı yaşayan atalarımızın hayatı çocuklarda yaşatılsın” düşüncesi daha yaygındır. Ama her şeye rağmen bu durum tekrarlanmamış ve mantıklı açıklama ile anlatılmıştır. Altaylılar her insanın kendi kaderi olup, başkasının kaderi ile örtüşmemesi gerektiğini öne sürerler. Onlar, yeni doğan bebeğe akrabalarının ismini vererek kendi kaderini yaşama imkanlarını önleyip, ismini aldığı kişinin kaderine yönlendirildiğine inanırlar (Çoçkina, 91).

Yedi Kuşak Geleneği

Altay topluluklarının ezelden beri süre gelen soyunu tanıma adetleri Altaylılarda da çok büyük önem taşımaktadır. Bu adete göre herkes yedi atasını, yedi kuşak soyunu bilme zorunluluğunu taşır. Ad verilirken de yedi kuşak atalarının ismini çocuğa vermezler. Burada Altaylıların atalarını kutsal saydıkları için saygı ve hürmetle isimlerini çocuklara vermedikleri görülmektedir. Yeni tanışan bireyler de hal hatır sorduktan hemen sonra yedi atasının ismini ve kimlerden olduklarını sorarlar. Aileler de çocuklarını yetiştirirken bu önemli hususa dikkat çekerler ve öğretirler. Özellikle erkek çocukları bunu bilmek zorundadırlar. Diğer yandan ölmüş atalarının isimlerini çocuklara vererek onların ruhunu tekrar çağırdıklarını da düşünürler. Böylece onları rahatsız ettikleri öne sürülür (Turkskiye Narodı Sibirii 54). Bazen de ruhların kötülük taşıdıkları bilinir. Bu nedenle de adlarının anılmaması uygun görülür. Altaylılar, bebeğin kaderini doğru ya da yanlış isim koyarak değiştirebildiklerine inanır. Bebek büyürken çok hastalanıyorsa adından da etkilendiğini düşünerek ismini bir kaç kez değiştirirler. Böyle durumlarda çocuğa 4-5 yaşından sonra kendi ismini kendi koyma fırsatını sunarlar. Eğer çocuğun kendi seçtiği isim onun ruhu ile bütünleşirse: bedeniyle, kişiliğiyle ve huyuyla da uyum sağlayacağı ve kaderini doğru ve mutlu yönlendireceği düşünülür. Yanlış ve kötü isimlerin çocuğu ölüme bile götürebileceği korkusu Altaylılarda her zaman endişe uyandırmıştır. Bazen önce doğmuş olan çocukların erken ölümleri sonradan doğan kardeşlerine de

kötü etkileyebileceği düşüncesiyle isim seçiminde talihsizliğin tekrarlanmaması için uyarı niteliğindeki isimler seçilmiştir. Böylece ölümün uzaklaştırıldığı ve durdurulduğu inancı doğmuştur (Şatunova, 182).

Çocuklara Kafiye İsim Koyma Geleneği

Çocuğa ad verme geleneklerinin bir diğere yaygın türü de kardeşlerin isim benzerlikleri, kafiyeleri ve ebeveynin isimleriyle benzerlikleridir. Bu gelenek Altay topluluklarında oldukça yaygındır. Örneğin, Çelkan Türklerinde aile içinde kardeşlerin isimleri: Palaçak, Palançı, Palagey, Palanka şeklindedir. Altaylılarda ise eğer babalarının adı Anday ise oğullarının adı; Adıbay, Oçubay, Oktubay, Oktoş, Ostonok konulmuştur (Verbitskiy, 118). Başkırlarda ise en yaygın aile isimleri İş (arkadaş, dost) ile başlayan adlardır; İşbirde, İşkilde, İşembet. Örnekteki gelenekler günümüzde de devam etmektedir. Erkek ve kız kardeşler için ise: Hafız-Hafıza, Damir -Damira. Araştırmacı V.R. Timurhanova göre Tatar Türklerinde baba ve oğul için: Danil-Damil, anne ve kız için: Rufina-Rimma-Rulvina, erkek kardeşler için: Tallin-Talvin, Uran-İran, baba-oğul ve kız için: Elburs-Edigar-Elvina seçilmiştir (Sanabasova, 217).

Altay topluluklarında diğere bir sık karşılaşılan benzerlik kafiye isimlerin anlam taşımaksızın konulmasıdır. Bu gelenek de diğere gelenekler gibi yüzyıllardır devam etmektedir. Hakas Türklerinde de bu ayrıcalık sık karşılaşıyor. Bunların haricinde Türk kültürünü, örf adetlerini, yaşam şartlarını, yer, mekan ve zamanı içeren geleneksel adlar da yaygındır. Konargöçer hayat sürdüren Altay topluluklarının ad verme geleneklerini binlerce yıldır yaşatarak günümüze taşımaları zengin bir medeniyete sahip olmalarının göstergesidir.

Sonuç

Araştırmamızın sonucunda Altay topluluklarına has birçok gelenek ve göreneklerin, inançların geçmişten günümüze kadar yaşatılmış olmasına tanıklık ettik. Bu durum onların aile yapılarını da güçlendirmiştir. Akabinde güçlü aileler topluma bilinçli, yararlı bireyleri kazandırmışlardır. Ayrıca bu özellikler yok olma tehlikesi altında olan, az nüfuslu halkların milli ve manevi değerlerini koruma ve yaşatılmasında önemli bir etkidir. Altay toplulukları daha nice gizemli halk kültürü unsurlarına gebedir. Bu halklar ziyaret edilmeyi ve araştırılmayı beklemektedirler.

Bazı Altay Topluluklarında Çocuklara Ad Verme Gelenekleri

Kaynaklar

Turkskiye Narodı Sibirii (2006), Novosibirsk.

Anohin, A.(2011), Leksii po Altayavedeniyu. Biya, Gorno Altaysk.

Diyakonova. B. (2001), Altaytsı. Gorno Altaysk.

Ekeeva. E. (2002), Altayskaya Etnografiya: Vaprosı Sostava, Tipologii, Etimologiyii, Gorno Altaysk.

Çoçkina. M. (2003), Altayskiy Detskiy Folklor, Nauçnoe İzdaniye, Gorno Altaysk.

Karunovskaya, L. (1927) İz Altayskih Verovaniy i Obryadov, Svyazannıh s Rebenkam. Leningrad.

Kayhan, S, (2017) Beşikten Mezara Türk Dünyasının Gelenekleri, Dört Mevsim, İstanbul.

Oynaşev, M. (2006), Gorno Altaysk. Novosibirsk.

Potapov, G. (1956), Altaytsı / Narodı Sibirii. Nauka, Moskova.

Potapov, G.(1993), Oçerki Po İstorii Altaysev. Moskova.

Stratigrafii / Drevnosti Altaya, (2004), Gorno Altaysk.

Sanabasova, R.,(1993), Narodnaya Pedagogika Altaytsev. Gorno Altaysk.

Şatinova N.,(1981), Semya U Altaysetsev. Gorno Altaysk.

Turkskiye Narodı Sibirii (2006), Nauka , Moskova.

Verbitskiy. V. (1993), Altayskiye İnorodsı . Gorno Altaysk.